

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-81.1-6>

УДК 81.261.7

Павлова І.Г.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ВАСИЛЯ ЛИПКІВСЬКОГО: З БОГОМ У ДУШІ, З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ, З ЦЕРКОВНОЮ АВТОКЕФАЛІЄЮ В ПЕРЕКОНАННЯХ

Анотація. У пропонованій статті схарактеризована мовна особистість першого Митрополита Української Автокефальної Православної Церкви Василя Липківського; з'ясовані етапи формування мовної свідомості священнослужителя, яка зумовлювала його мовну поведінку, зорієнтовану на впровадження української мови в релігійно-церковну практику відродженої Української Церкви; висвітлені відомості про українофільство, що посутньо вплинуло на переконання й діяльність Митрополита на різних ділянках; зазначено увагу на засадничих принципах відродженої церкви, суть яких полягала в рішучому відокремленні від держави та максимальній аполітичності релігійної інституції; приділена увага аналізу реформаторської праці Василя Липківського під час національно-церковного руху в Україні на початку ХХ століття, а також важливій педагогічній та перекладацькій діяльності Отця-Митрополита; доведена елітарність його мовної особистості; вирізнені значущі мовні засоби проповіді Липківського, зокрема перифрази, метафори, епітети, слова-символи, розлогі стилістичні фігури, які виконують важливі текстотвірні функції й potwierджують високий рівень мовної майстерності проповідника та виявляють на історичному й релігійному тлі мовну картину світу Митрополита; схарактеризована роль Тараса Шевченка в національно-релігійному розвої України та його вплив на мовну свідомість Василя Липківського; до аналізу долучені спогади сучасників Митрополита, зокрема відомого діяча українського церковно-визовольного руху протопресвітера Деміда Бурка, думки авторитетних майстрів слова, що засвідчують виняткове значення аналізованого доробку для історії й культури Української Держави.

Ключові слова: мовна особистість, мовна свідомість, українофільство, Митрополит Василь Липківський, Українська Автокефальна Православна Церква, Софійський Собор, українська мова, Тарас Шевченко, незалежність, проповідь, перифраза, метафора, слово-символ, антитеза.

Pavlova Iryna

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

LANGUAGE PERSONALITY OF VASYL LYPKIVSKY IS WITH GOD IN SOUL, WITH UKRAINE IN HEART, WITH THE CHURCH AUTOCEPHALY IN BELIEFS

Summary. The proposed article characterizes the linguistic personality of Vasyl Lypkivsky the first Metropolitan of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church; the stages of formation of the language consciousness of the clergyman, which determined his language behavior, focused on the introduction of the Ukrainian language in the religious and ecclesiastical practice of the revived Ukrainian Church, were clarified; Velyko-Rosiyska centrist policy, in particular in the Ukrainian religious sphere, is briefly described; covered information about Ukrainophilism, which significantly influenced on the beliefs and activities of the Metropolitan in various areas; emphasis is placed on the fundamental principles of the revived church, the essence of which was a decisive separation from the state and the maximum apolitical nature of the religious institution; attention is paid to the analysis of the reformist work of Vasyl Lypkivsky during the national-church movement in Ukraine in the early twentieth century; the importance of the pedagogical and translation activities of the Metropolitan Father was emphasized; proven elitism of his linguistic personality; significant linguistic means of Lipkivsky's sermons are distinguished, in particular paraphrases, metaphors, epithets, words-symbols, expansive stylistic figures, which perform important text-forming functions and confirm the high level of linguistic skill of the preacher and highlight the linguistic picture of the Metropolitan's world; the role of Taras Shevchenko in the national-religious development of Ukraine and its influence on the linguistic consciousness of Vasyl Lypkivsky is characterized, the spiritual kinship of the founder of the new Ukrainian language and new Ukrainian literature, the national prophet of the XIX century and the founder of the Ukrainian Church, the religious prophet of the XX century; the analysis includes memoirs of the Metropolitan's contemporaries, in particular the famous figure of the Ukrainian church liberation movement Archpriest Demid Burko, opinions of authoritative masters of the word, which testify to the significance of the analyzed work for the history and culture of the Ukrainian state.

Keywords: linguistic personality, linguistic consciousness, Ukrainophilism, Metropolitan Vasyl Lypkivsky, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, St. Sophia Cathedral, Ukrainian language, Taras Shevchenko, independence, sermon, periphrasis, metaphor, word-symbol, antithesis.

*Слава подвигу цього великого Ієрарха
і патріота сяє своїм нетлінним світлом
у нинішній пустелі нашого національного
лихоліття, сяє і кличе нас до обов'язку, до
служіння вищій ідеї.*

Українське Православне Братство
імені Митрополита Василя Липківського

Постановка проблеми. Дослідницьке поле сучасного мовознавства активно розширюється новими вимірами наукового пошуку, сформованими на засадах антропоцентризму. Перспективним розділом науки про мову сьогодні є лінгвоперсонологія, зорієнтована на вивчення мовної особистості в її вербально-семантичній, когнітивній та прагматичній репрезентації.

Лінгвоособистість Митрополита Василя Липківського – унікальне явище духовного обширу України, зовнішні і внутрішні вияви якого потребують спеціального аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особистість Василя Липківського досі була об'єктом лише тих досліджень, які пов'язані з вивченням національно-церковного руху в Україні початку ХХ століття та характеристикою педагогічної, громадської, проповідницької діяльності Першого Митрополита Української Автокефальної Православної Церкви, а також публіцистичних розвідок про життєвий шлях та роль Липківського в державо- й церковно-творчих процесах. Цінними для науковців є спогади онука Костянтина Липківського, учнів, однокласників, сучасників, матеріали автобіографії, епістолярна й науково-педагогічна спадщина, перевидана в незалежній Україні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мовна особистість Першого Митрополита Української Автокефальної Православної Церкви Василя Липківського поки що лінгвістично не обстежена, тому актуальність пропонованого дослідження не викликає сумнівів.

Мета статті. Обрана тема передбачає з'ясування природи мовної особистості Митрополита Василя Липківського, виявлення чинників, які впливали на зовнішні її прояви та формували мовні спроможності священнослужителя, оприятнені в різностильових текстах, насамперед у проповідях.

Виклад основного матеріалу. У ваговитому старовинному фоліанті української минувшини вкарбовані особливі тексти-хранителі фактів неперервної боротьби великих предтеч за буття етносу й держави, за утвердження вічних загальнолюдських і релігійних стандартів, за розвій і непроминальність засадничих національно значущих категорій Мови, Освіти, Науки, Історії, Культури, Книги, Церкви. Буквиці імен духовного пантеону Руси-України вправно виведені Божою правцею на помережаних рядками-стежками сторінках тисячолітніх розгадувань генетичного коду, шукань свого «Я» в центрі Європи між Добром і Злом. Вартий пошанування надзвичайно розлогий список відомих загалу поважних особистостей з виваженими й загартованими соціально-політичними та релігійними переконаннями, високим рівнем мовної свідомості й мовної стійкості. По-особливному благоговійно й зацікавлено кожний небайдужий до феномену українства поринає в його віросповідну історію. Сторінки сакрального світу скитів, гунів, сарматів, роксолянів, антів, слов'янів, християнських цінностей русинів, українців – як репрезентанти сутнісного тла ментального здоров'я нації, що уможливило повноцінний розвій усіх сфер її експліцитного й імпліцитного виявів. Сучасні покоління українців ступають на новий кількісно-якісний щабель світового часопростору в круговерті глобалізаційних видозмін, суспільно-комунікативних і технологічних викликів, освітньо-наукових пошуків універсальних парадигм розвитку, інтегрування світових релігій, поглиблення внутрішньо-конфесійних конфліктів, а відтак активізації загрозливих для українсько-

го суспільства процесів секуляризації, з одного боку, і болючого уживлення хворих чужорідних клітин релігійного тіла з політичним татуванням у духовно відмінне ество, з іншого. Та попри цивілізаційні й локальні пертурбації маркери українськості не тьмяніють на вікових аркушах книги нашої пам'яті, сповна зреалізують свої функційні спроможності орієнтирів. Взоруємося на національних велетів духу, патріотизму, самопожертви, яким через роки забуття судилося стати тлумачами фактів, консультантами з національно-державних, релігійних і мовних питань ще не перегорнутих сторінок прийдешньої доби.

Для нелегкої праці на початку 90-х років у відроджену Україну повернувся разом із важливими матеріалами раніше заборонених джерел і виданими в діаспорі цінними книгами Василь Костянтинович Липківський – розстріляний комуністичним режимом «новітній Апостол і Мученик за Церкву Христову, за Нарід свій» [4, с. IX], церковний реформатор, блискучий проповідник, який майстерно володів усним і писемним словом, публіцист, перекладач, педагог, історик, автор підручників із біблійної та церковної історії, основоположник і перший митрополит Української Автокефальної Православної Церкви. Без перебільшення Великий Українець, полум'яні казання якого й сьогодні линуць Руссю-Україною з Софійського Собору нашої церковної автокефалії, мовної справедливості й державної незалежності. Його роль у розвитку українського релігійного лінгвального обширу початку ХХ століття значуща й знакова. А рафінована мовна особистість, формована в надскладних історичних умовах, – довершений взірєць.

Услід за генієм Великого Кобзаря, чиєму пророчому Слову, пророслому 9 березня 1814 року в «садку вишневому коло хати» в Моринцях (Київська губернія, нині Черкаська область), судилося окреслювати національні маршрути підросійській Україні, що «Молилася, турбувалась, / День і ніч не спала, / Малих діток доглядала, / Звичаю навчала, / ... Що, колишучи, співала / Про свою недолю, / Що, співаючи, ридала, / Виглядала волю...» [10, с. 252–253], Господь благословляє стражденну землю 20 березня 1864 року в Попудні (Київська губернія, нині Черкаська область) Великим Митрополитом, якому призначає рятувати правічне духовне осердя «сплюндрованої» підкомуністичної України. «Не нову церкву для нашого народу ми утворюємо – ми відновлюємо ту рідну нашу церкву, за яку предки наші страждали, за яку життя своє поклали, могилами матір-Україну покривали», – наголошував митрополит у проповідях [4]. Духовна спорідненість із Тарасом Шевченком червоним кольором нашого генетичного коду вияскравлюватиметься щоразу потужніше в різних царинах діяльності Василя Липківського, а надто упродовж короткотривалого періоду відродження автокефалії на зорі ХХ віку.

Релігійне світосприймання майбутнього священнослужителя й педагога, державницька позиція й підмурівок його мовних уподобань витворювалися в умовах «великоросійської центристської політики» [7, с. 91]. «Значна частина українських земель після сторіч державної й релігійної розі-

рваності була об'єднана, але не в суверенну й незалежну національну державу, а в етнічно знеособлену складову частину Російської імперії. Уніфікація та денационалізація Православної Церкви в Україні протягом XIX століття були різними аспектами єдиного державного процесу перетворення Церкви на універсальний централізований механізм, який працював на зміцнення абсолютизму в Російській імперії» [там само, с. 91] із заборонами Валуєвського циркуляра, Емського указу, із призначеннями в українські єпархії російських архієреїв, у який, попри утиски, міцно вкорінювалася українська національна ідея, поступово розриваючи зсередини фальшиві великоросійські підвалини. Сторінки педагогічної історії в родині Василя Липківського почав гортати прагд, «дуже вчений “професор” ... найнявся за вчителя в домашньому пансіоні в якогось польського магната, що жив на річці Богу... Це було коло половини 18-го віку» [4, с. XII], історії священнослужіння й мовного хисту – дід Фотій з меншим братом від часу виконання ним обов'язків піддячого в одному з сіл на Поділлі. Дід протоптав онукові й дорогу до митрополичого престолу, коли за дорученням пан-отця «склав і художньо переписав звітлення, і його ж самого, як проворного, сміливого хлопця, послали з цим звітленням в Київ до митрополита» [там само, с. XIII], який залишив хлопців «у хорі й канцелярії. Згодом митрополит, – розповідає, згадуючи про своє походження, Василь Липківський, – дав Фотію грамоту, щоб він шукав собі невісту з парафією і став там за священника. Він знайшов таку невісту коло Уманя, у с. Дмитрушках, одружився з нею і став там священником. Їх син Костянтин і був мій батько, що довго священствував на Липовеччині, як і я був зпочатку настоятелем у Липівці...» [там само, с. XIII].

Світ Божого Слова й молитовна атмосфера сім'ї священнослужителя сформували життєві пріоритети Василя Костянтиновича, що створили передумови для переконливого продовження ним сімейних традицій і водночас осмисленого початку власної історії боротьби за вічні й етнічні цінності любови, Слова, справедливости, віри, волі спершу в Уманській бурсі (підготовчі класи духовної семінарії, або нижче духовне училище – *I. II.*) (1873–1879 рр.), пізніше в Київській духовній семінарії (1879–1884 рр.), далі під час освітнього курсу в Київській духовній академії (1884–1889 рр.), що завершився присудженням Василеві Липківському як одному з найуспішніших студентів ученого ступеня кандидата богослов'я. Життєпис митрополита дає вартісні, хоч і надто стислі, відомості, що «року 1890 призначений на законоучителя (законовчитель – учитель Закону Божого – *I. II.*) Черкаської прогімназії (прогімназія – неповний середній навчальний заклад у Російській імперії другої половини XIX – початку XX століття, що відповідав чотирьом молодшим класам гімназії – *I. II.*); р. 1891-го, 20 жовтня, висвячений на священника; р. 1892-го переведений на настоятеля Липовецького собору і доглядача (інспектора) церковних шкіл. Року 1903-го призначений на Завідувача (директора) Київською церковно-вчительською школою, але р. 1905-го «за українофільство» усунений з цієї посади

і призначений на священника (настоятеля) до Солом'янської церкви, в м. Києві» [там само, с. XI]. Праця законовчителя, яку цінував Василь Липківський, уможливила навчання дітей не тільки основ християнської віри й життя, але й популяризування неспотвореної історії української Церкви. Отриманий педагогічний і управлінський досвід виявиться надзвичайно цінним для втілення українофільських переконань у церковну практику, для поширення українськоорієнтованого православного віровчення серед українського суспільства й утвердження національної ідеї як духовної основи життєдіяльності нації. Природу українофільства, що, наголосимо, присутньо вплинуло на релігійно-церковні й мовні орієнтири Василя Липківського, ще 1881 року розлого презентував Володимир Антонович, російський історик, обізнаний з козацькими рукописами, творами Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша тощо, археолог, етнограф, археограф, доктор наук, професор Київського університету, член-кореспондент Російської АН, автор концепції споконвічної української самобутності, який увів у науковий обіг термін «Україна-Русь»: «Под словом украинофилы мы понимаем тех уроженцев Южнорусского края, которые настолько знакомы со своей родиной, что успели констатировать отличительные черты ее народонаселения; настолько развиты, что изложить могут и литературно свои убеждения; настолько любят свою родину и желают ее развития и преемления, что считали бы делом греховным умалчивать о ее особенностях и вытекающих из этих особенностей нуждах и потребностях; настолько не исключительно поглощены заботой о личной карьере и благосостоянии, что, по мере возможности в законных рамках, готовы отстаивать свои убеждения, несмотря на предубеждения, которые обыкновенно встречают их мнения, и на последствия этих предубеждений. Убеждения украинофилов, основанные на возможном всестороннем изучении своего народа, состоят в следующем: – *Народонаселение Южнорусского края представляет ясно выделяющуюся этнографическую единицу, о тождественности которой с народонаселением великорусским, белорусским, поволжским, новгородским, сибирским и т. п. можно утверждать только на основании или грубой этнографической ошибки при совершенном незнании края, или в силу априорной, обязательно навязанной мысли, исходящей не из реального факта, а из сферы соображений искусственных, кабинетно созданных на основании идеализированной космополитической утопии. ... главные характеристические черты этой этнографической особенности ... представляют довольно полную характеристику в отношениях: 1) антропологическом, 2) филологическом, 3) психологическом и 4) культурно-историческом. ... Украинофильство истекает не из моды, не из каприза, не из подражания кому бы то ни было, а из сознания факта действительно существующего...*» [1, с. 21].

Липківський неодноразово наголошував на тому, що церква має «рішуче відокремитися від держави», бути «максимально аполітичною» й стати справді українським «царством не від

світу цього». Найсприятливіші умови для реалізації задумів склалися впродовж 1917–1921 рр., коли розгорнувся національний церковно-визвольний рух за автокефалію Української Церкви. Українізація церковного життя ґрунтувалася на принципах соборноправности й демократизації. «Єдине вартісне – це ті діла, які людина встигне зробити, – нагадує герой одного з творів Романа Іваничука, – поки вийде скорботної п'ятниці на свою Голгофу» [3]. Діяльна любов до України всіх, хто ступив на шлях великих змін, а з-поміж очільників Василь Липківський, проявлялася в конкретних справах, спрямованих на повернення Церкви до тих основ, які були закладені в ранньоапостольські часи та період св. Митрополита Київського Петра Могили: переведення церковних служб на українську мову, переклад Святого Письма та богослужбових книг рідною мовою, українізація текстів треб, річного кола богослужінь, агіографії тощо. «Дуже важливим кроком у ствердженні нових свят Української Церкви, – наголошує, обстежуючи цей період, Ірина Преловська, – було введення святкування роковин Тараса Шевченка, якого УАПЦ вважала пророком. Вірші Тараса Шевченка цитували під час засідань ВПЦР (Всеукраїнська Православна Церковна Рада, яку очолювали архієпископ Олексій Дороніцький і протоієрей Василь Липківський – *І. П.*), Соборах УАПЦ. Святкування роковин поета увійшло в практику автокефалістів: 10–11 березня 1920 року було урочисто відзначено роковини смерті поета, а також відправлено заупокійну службу. В обіжнику ВПЦР до парафіяльних рад говориться, що на Літургії, присвяченій Шевченкові, треба виголосити відповідну промову про походження, життя, працю і значення Т. Шевченка для нашого народу, “закликаючи громадянство подбати, щоб та жива українська мова якомога скоріше залунала і перед Господнім Престолом в святих храмах України» [7, с. 132]. Для реформаторів української церковної царини Тарас Шевченко – духовний посередник між Господом і православною людністю, «наш пророк», «найкращий працьовник, виявитель української культури, світовий геній, ... на Шевченковім Кобзарі, – наголошував Михайло Мороз (Михайло Мороз – один з організаторів українського церковно-визвольного руху в 20 рр. ХХ ст. – *І. П.*), – ми вчилися бути вільними синами України», «Володимир Чехівський (Володимир Чехівський – дорадник митрополита Василя Липківського, благовісник УАПЦ, голова ідеологічної комісії УАПЦ, магістр богослов'я, викладач, автор богословських та історичних праць, міністр закордонних справ УНР – *І. П.*) неодноразово цитував вірші Тараса Шевченка, “Заповіт” Шевченка часто виконував церковний хор після різних урочистостей разом із суто церковними співами та “Молитвою за Україну» [там само, с. 158]. Саме через таїну Шевченкового слова Бог благословляв Україну у Своему Домі Української Автокефальної Православної Церкви. Цю думку виразно оприявнює у великодній проповіді Митрополит Василь Липківський, потверджуючи її змістом і вияскравленою мовною одіжжю прецедентність не лише аналізованих духовно-культурних феноменів,

а й власних текстів та засвідчуючи елітарність власної мовної особистості: *«Любі брати й сестри! Світлі і радісні дні Великодних свят у нас в Україні стають ще більш радісними й величними від того, що й наша матір Україна, наша українська природа в ці дні воскресає, оживає від довгого зимового сну, ясне сонечко викликає до життя й першу травичку, й перші квіти, й першу зелень на деревах. То повинен же воскресати, повинен оживати й наш український народ, він же теж син своєї матері. В останні роки й справді оживає і народ наш, оживає перш за все до нового церковного життя. Ясне сонечко нашої церковної волі викликає в нашій Церкві перші рослини рідного життя, відживляє й підносить нашу рідну мову. Як гарно Тарас Шевченко з воскресінням Христа сполучає відродження нашої рідної мови, нашого слова: “Воскресну я, Господь вам скаже, воскресну нині ради них – людей, закованих моїх, убогих, нищих... Возвеличу малих отих рабів німих, а на сторожі коло них поставлю Слово”. Любе братерство! ... Про що читалась вчорашня Євангелія? Теж про Слово. Споконвіку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог... Словом тут називається Син Божий, Господь наш Ісус Христос. ... В ці святі дні воскресіння Христового ми вславлемо Його, як Слово життя світу, для нас Слово благодати й істини. ... От через що й Т. Шевченко з воскресінням Христа сполучив і воскресіння нашого українського народу. От через що на сторожі коло них він поставив “Слово”. ... Слово, цебто рідна мова кожного народу, це є життя і світло його, це є найбільш повне й виразне виявлення розуму народного, його волі, його почуття, його любови до Бога і між собою. ... Отже й ми, український народ, у ці величні дні воскресіння Божого Слова вишануємо своє слово, свою рідну мову, бо інакше, чи не буде це зневажання того одвічного Божого Слова. ... Нехай же на сторожі нашого народу, нашої Церкви завжди стоїть наше рідне слово. Тоді, як каже батько Тарас ... “Нічим отверзуться уста, пролетється слово, як вода... наші рідні українці походять до купи раді та веселі і пустиню опанують веселії села”. Одвічному ж слову Божому, Христу Спасителю, що воскрес з мертвих і тим відродив до життя і світла й наш український народ, й наше рідне слово, нехай буде слава на віки вічні. – Амінь!»* [4, с. 238–240].

Про лінгвоособистість Василя Липківського варто говорити у двох вимірах: зовнішньому, який репрезентує діяльність, спрямовану на утвердження української мови в церковну практику, а через українськомовний вплив на розум, збудження почуттів, схиляння волі вірян і повноцінне входження українського слова в державному статусі й у всі інші сфери життєдіяльності суспільства, і внутрішньому, мережаному майстерністю володіння різнорівневими засобами тієї мови, що вже вповні усвідомила свою національну ознаку й роль у вдосконаленні серця й у формуванні свідомості народу. Олександр Потєбня, чий погляд, до слова, мали незаперечний авторитет серед українофільської спільноти, свого часу висловив слушні міркування: «Усі українські бажання, які минають мову, збуду-

вані на піску». Усвідомлювали це й ідеологи автокефалії, спрямовуючи свою подвижницьку діяльність на очищення віросповідного простору України від російської церковної підлоти й на повернення вкраденого права молитися Всевишньому рідною мовою, а не зросійщеною церковнослов'янською, глибинно розумів це й Василь Липківський, готуючи перші переклади з грецької мови Літургії Іоана Золотоустого, Молитовника, Часословця, Требника для відроджуваної Церкви й вимріюючи українську богоугодну Службу в зболеному православному серці. 22 травня 1919 року в збудованому коштом Івана Мазепи соборі св. Миколая, при якому було створено першу українську парафію, на Печерську раділа вся Україна, бо в літургійному слові, хоч і з частковим використанням української мови, у протоіерейській мудрій проповіді, в українському співі хору під орудою Миколи Леонтовича, у національному оздобленні храму виростала Українська Незалежна Церква. Подія насправду непересічна, ба навіть революційна в релігійному світі, оскільки дозвіл на відправи національними мовами Ватикан прийме лише в 60-х рр. ХХ ст. До того католицький світ молився латиною, а православний прославляв Бога грецькою й церковнослов'янською мовами. «На всеношній службі Божій зібралася така сила народу, що не тільки в Соборі, а й навкруги його було тісно, – пригадував Василь Липківський, – весь наряд плакав, чуючи Апостол, Євангелію, Псалми рідною мовою; всі відчували, що це вперше після віків неволі «моляться на волі невольничі діти», як провіщав Шевченко» [9]. 12 липня 1919 року в день св. Апостола Петра і Павла Бог благословив українську службу, яку відправляли 7 священнослужителів, у Святій Софії. Зі слів відомого діяча українського церковно-визвольного руху протопресвітера Деміда Бурка, митрополит Липківський «був проповідник незвичайної сили, якого почувала Україна, може, вперше після ієрархів могоїланської доби... Софійський собор не вмщав людей в той день, коли служив Митрополит; усі йшли послухати, що буде проповідувати український Златоуст. Під час його промов тисячі очей неначе приковувались до нього... І кожен, хто хоч раз-другий чув проповідь Митрополита Василя Липківського, міг сказати словами людей, що слухали благовістя Христа: «Ніхто ще не говорив так, як цей чоловік...» [5].

Літературна спадщина Отця-Митрополита Василя Липківського дає дослідникам з різних наукових царин неоціненний матеріал для обстеження з-поміж інших достоїнств священнослужителя і його мовної майстерності. А це публіцистичні статті (постійний автор журналів «Киевские епархиальные ведомости», «Киевская старина»), переклади богослужбової й релігійної літератури, підручники («На Старий і Новий Заповіт», «32 розмови з історії Всесвітньої Церкви»), історичні розвідки («Історія Української Православної Церкви»), двотомник українського церковного уставу «Наука самоосвіти українського духівництва», епістолярна спадщина, збірки проповідей, найвідоміша з яких «Проповіді на неділі і свята: Слово Христове до Українського народу», що уможливила ознайомлення

з його проповідницьким і художнім хистом, прозаяк кожне казання – удар Слова в серце того, хто читає чи слухає, справжні духовні перлини любови до Господа, до людини, до України. «“Добра книга – то розмова з Богом...” – сказав мудрий чернець. Бо справжні книги не розповідають, а слухають тебе. Читання, як і молитва, – найінтимніші духовні процеси. Через них ми дістаємо одкровення для душі...» [2, с. 99]. А якщо йдеться про проповіді Василя Липківського, що проросли з мудрости й самопожертви, то це не лише спілкування з Творцем, а й земний путівник дорогами України й Української Автокефальної Церкви та шляхами Тараса до Неба: *«Любі брати і сестри, українці! Чи є між нами зараз більш щира, більш дорога, більш близька для нас душа, як душа великого сина України – Тараса Григоровича Шевченка, яка, віримо, невидимо присутня між нами, що за неї тепер молимося в роковини його смерті? Від цієї душі, як від батька рідного, кожний з нас бажає мати найкращу науку в любові до свого рідного народу, найбільшу підтримку й утіху у своєму житті. На цій душі – на її переконаннях, мріях і стражданнях кожний з нас повинен випробувати й себе самого, оскільки він є дійсний, свідомий українець, оскільки він достеменно вважає себе дійсним сином України. ... Де ж брав Тарас Шевченко цю велику силу для своєї душі? По чому він випробовував свою душу? ... Що ж дало Т. Шевченкові цю безмежну сміливість? ... Він сам про це каже в заголовку до цього твору («Сон» – І. П.): Дух істину, якого світ прийняти не може, бо не знає Його і не бачить Його» (Ів. 14, 17). «... Цей Дух істини був тим чинником, про якого питає Шевченко: “Чиї тяжкі руки моє серце запалили і мов тую чорну галич думи розпустили?” От цей Дух істини виливав з душі Шевченка ті вогненні слова – слова, які здавались такими необачними, навіть безумними тому світові, який не бачив і не знав тої істини, якою горів, яку розумів Т. Шевченко. ... От цей Дух істини підніс Т. Шевченка на безмежну духовну височину – аж до Бога звернутися. Його запитати “чи довго ще на цім світі катам панувати?” Мабуть, сказав Господь Тарасові, що вже не довго, бо, вмираючи, він заповіє: “Поховайте та вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте!” ... Не пройшло і шістьдесят літ після того, як його поховали, а ми вже є свідками, як рвуться віковічні кайдани панування над нашим народом, з яким величезним напруженням народ наш здобуває собі волю, як щиро поливає цю волю, поливає тільки не вражою злою кров'ю, а праведною братньою кров'ю найкращих синів України. І ми бачимо, що в цей величний мент визволення України душа Шевченка ... “і лани, і гори – все покинула і полинула до самого Бога молитися” за сім'ю велику, сім'ю вільну... Правда, як і передбачав батько Тарас, повстали тепер такі діти України, яким він вкладає такі слова: “Нема ні пекла, ані раю, немає й Бога, тільки я”. І до них батько звертався з таким заклицем: “Умийтеся, образ Божий багном не скверніте!” ... Але багато гірких, докірливих слів говорив Шевченко і про стару російську православну церкву, бо*

багато і в ній бачив вже й тоді неправди... Ти-хенько та лагідненько, благообразно і по чину, як вони говорять, вони намагаються всетаки затримати нас на ці духовні кайдани, навіть рідною мовою хочуть їх озолотити, навіть автокефалією й іншими приладами, аби тільки закувати нас. А їм щиро допомагають і ті ж наші теж "українці", яких Шевченко називає "раби, підніжки, грязь Москви, варшавське сміття" і колотять бідним нашим народом. ... але своїм пророцьким зором він уже бачив нову церкву, до неї прагнув, нею втішався: "Розвалиться, розвалиться церква-домовина... а з-під неї встане нова, світло правди засвітить і помоляться на волі невольничі діти". Амінь!» [4, с. 147–148]. Надто переконливий аналіз культурної, релігійної й мовної ситуації в Україні часів перших спроб самостійно дихати державною й церковною незалежністю, який, на жаль, актуальний і на початку XXI століття! Довершене володіння нормованим словом на всіх рівнях, сформований і легкий для сприймання стиль викладу складних проблем, влучне вплетання Шевченкових думок і фахових літературознавчих коментарів на потвердження складних моментів української історії, що, однак, не порушує жанрових особливостей проповіді, а, навпаки, оживлює спілкування між однодумцями – священнослужителем і вірянами. «Темна тайна – письмо, – наставляє устами головного героя роману "Вічник" Мирослав Дочинець, – а хист писемний – то дар Святого Духа. Письмо-вець – як волхв, що виправдовує перед лицем Господа перебування свого народу на землі. ... треба перейти всі раї і пекла земні перед тим, як узятися за перо. Аби писемне слово було світлою тінню того Слова, що було справією» [2, с. 66]. Такі земні раї й пекла пройшов Василь Липківський, тому його Слово, поза сумнівом, богонатхненне.

Більша частина доробку митрополита, у тому переліку й аналізовані проповіді, видана за кордоном. «... книга викликала резонанс ... в Україні. Олесь Гончар, який мав можливість ознайомитися з нею значно раніше за нас, у листі до Петра Матули, секретаря згаданого Братства (Українське Православне Братство імені Митрополита Василя Липківського – І. П.), 8 квітня 1981 року написав: «Вельмишановний пане Матула! Не певен, чи встиг я за численними клопатами подякувати Вам за надіслані книги, зокрема, за унікальне видання Проповідей о. Василя Липківського. Аж оце тепер я ближче ознайомився з книгою, котра просто вразила мене багатством думок, силою пристрасті й силою віри. Згоден з Вашою оцінкою Липківського як визначного духовного діяча, і сподіваюсь, що ця достойна постать і його творча спадщина дедалі ширше будуть відкриватись для всіх віруючих на Україні. Тож надіслана Вами книга буде тут для нас дуже доречною. Постараюсь і я принагідно сказати слово про цю Людину, чие життя і в нас, у сьогочасній Україні, раніш чи пізніш досає належне визнання...» [6].

Дух активного проукраїнського реформаторства, що супроводжував Василя Липківського упродовж його релігійно-церковної діяльності, спрямованої на проголошення Української Ав-

токефальної Православної Церкви, у проповідях виконує текстотвірну функцію, він окреслює й змістове наповнення, і мовні засоби, за допомогою яких автор мережить історію Христової істини. Тому аналізовані тексти мають унікальну церковно-культурну цінність, як і зміни, що їх упроваджували автокефалісти, починаючи від надзвичайного акту на I Всеукраїнському Православному Церковному Соборі пресвітерської хіротонії за чином Олександрійської Церкви протоієрея Василя Липківського на Архієпископа Київського, Митрополита всієї України УАПЦ без чернечого пострігу з іменуванням надалі «Отець-Митрополит» 23 жовтня 1921 року у Святій Софії, затвердження канонів УАПЦ й українізації церковного життя. Цікавою з огляду на церковно-проповідницьку реформаторську діяльність Василя Липківського є його доповідь на Соборі «Догмати, канони й життя Церкви», у якій Митрополит витлумачує відмінності між догматами й канонами. Догмати мають залишатися незмінними, як незмінним є Голова Церкви – Ісус Христос, Слово Боже – Душа церкви, воно є вічним. Канони – то ніби одяг Церкви; «як людина виростає з дитячої одяжі й потребує іншої, так і Церква повинна змінювати канони, які можуть перетворюватися на кайдани, що затримують життя нове», утворюване християнською людністю – тілом Церкви. ... представники Російської Церкви зловживають так званним канонічним устроєм, який утворився тисячу років тому і який є "залізною одяжкою" церкви, "кайданами, які стримують життя"...» [7, с. 154–159]. Одним із різновидів таких кайданів, на думку Липківського, є й незрозуміла для вірян слов'янська мова та ще й з російською вимовою. Питанням рідної, української, мови в Церкві священнослужитель присвятив кілька проповідей («Рідна мова в церкві», «Рідна мова – шлях до Бога»), окреслену проблему в контексті сутності Української Церкви, її значення в житті українського народу він порушує й у багатьох інших казаннях, а також в епістолярії, у наукових та публіцистичних працях: «Як довго ми блукали в горах, Господь кликав нас, подавав нам свій голос, але ми його не розуміли, бо голос Божий нас примушували слухати не на нашій рідній, а на слов'янській незрозумілій нам мові» [4, с. 292].

Високий рівень мовної свідомості Митрополита Василя Липківського корелює з його національною свідомістю й визначає характер мовної поведінки священнослужителя. Емоційна насиченість проповідей Митрополита «засвідчує глибинну вкоріненість мови в духовне ество людини і вкотре доводить, що мова є значно вагомішим феноменом, аніж просто засобом спілкування» [8, с. 16]. Чи не найвиразнішим потвердженням сказаного є перифрази, метафори, епітети, символи, яскраві стилістичні фігури, насамперед антитеза, що діють сукупно й виноградною лозою обвивають тексти церковних казань Василя Липківського, утримуючи наліті грона проповідницької традиції і даючи силу оживлим потужним паросткам національно орієнтованого новаторства – патріотичного українського плетіння словес. Вони уможливають створення живих картин релігійної дійсності,

щоб віряни емоційно сприймали прочитане, аналізували й вибудовували свою поведінкову модель у соціумі: «... *гріх – це отрута душі, що позбавила людей райського життя, роз'єднала два ока душі – віру і розум, – і скільки себе люди пам'ятають, ці два ока провадять між собою постійну, вперту боротьбу, що надто ускладнює й пригнічує життя людства, ставлять його під великі кризи, загрози, занепад та інші тяжкі пригоди. ... Віра орлом ширяє над горами життя, словом рухає ними, а розум кротом риється в цих горах, заступом та іншими приладами їх розкидає. Палка віра, а не холодний розум запалює чоловіка й цілий народ, дає йому орлині крила, підносить на таку височінь, на яку не підняли б його міркування розуму. Віра з'єднана з Богом, вона єднає й народ між собою найвищим єднанням, єднанням життя й вічності. Отже, віра є така ж, як і розум, невід'ємна умова повноти життя людського й без неї життя завжди буде однобічне, неповне й у великих матеріальних досягненнях злиденне і в зовнішнім добробуті нещасне...» [4, с. 159].*

З-поміж названих значущих складників мовного оприявлення проповіданих істин вказаннях Митрополита Липківського варто зазначити увагу на перифразах – іманентному елементові смислової й стилістичної організації тексту його церковних промов, як і релігійного мовлення загалом. В обстежуваному мовному матеріалі спостережено вживання різноманітних за значенням, структурою, призначенням у тексті констатаційних, фразеологічних перифраз, складених термінів та складених народних назв. Функційна активність одиниць тих чи тих груп мотивована особливостями ідіостилію Василя Липківського, зосібна його майстерністю мовця-проповідника, високим культурним рівнем, українськоорієнтованим світоглядом і темою проповіді: Христос – *Син Божий; Спаситель; Визвольник наш; Начальник життя; Істинний Бог, що має життя в самому собі; Той, що і з мертвих воскрес; історія – холодний свідок минулого; Україна – Мати старого світу, заплакана Мати, рідна Мати; Шевченко, Франко, Куліш, Леся Українка – надхненні співи; Грушевський, Костомарів, Яворницький – історики-літописці; погани – діти ночі або темряви; свято Воскресіння – свято всієї християнської людності; Іван Мазепа – відомий фундатор церков; Тарас Шевченко – страдник за рідний народ; Євангеліє – вічне благовістя; рідна мова – єдиний шлях нам, українцям, наблизитися до Христа; Церква Христова – громада вірних, що керується у своєму житті Духом Святим; Різдво Христове; Новий Заповіт; Українська Православна Церква; Зелені свята: «Браття! Христос – Визвольник наш, Найвищий переможець темряви світу цього, невичерпне джерело дарів своєї благодати всім вірним – є й для всіх нас єдиний шлях, істина й життя, що лише через Нього ми можемо перейти до Отця небесного» [4, с. 49].*

Релігійна символіка в обстежуваних проповідях Василя Липківського має регулярний характер вияву й послідовно репрезентована назвами священнодійств; предметів, матеріалів;

кольорів; чисел; будівель та їх частин; організацій; конкретних або узагальнених осіб релігійно-церковної чи світської історії; фізіологічного й психічного стану, стану буття, стану вищого духовного задоволення; фізичних вад; рідин; частин людського тіла й душі; природних явищ; рослин та їх частин; тварин; свят; книг; значущих творів тощо (*Хрещення, Причастя, Миропомазання, молитва; хрест, свічка, образ; зелений, золотий; два, три, сім, дванадцять; храм, вівтар, світлиця; Церква, сім'я, чернецтво, монастир; Ісус Христос, Мати Божя, Дух Святий, Петро Могила, Тарас Шевченко, праведники, безвірники; сон, спокій, успіх, смерть, життя, зцілення, блаженство; каліцтво; вода, кров, сльоза; рот, уста, рука, око, голова, розум, серце, почуття; світло, сонце, потоп, темрява; виноградна лоза, трава, зелень; голуб, ягня, змій, орел; Великдень; Біблія; «Сон», «Заповіт»*).

Увиразнюють мову аналізованих текстів Отця-Митрополита й утрадиційнені в церковних промовах розлогі тлумачення-настанови, вияскравлені й лексично, і морфологічно, і синтаксично: «... *свята Євангелія Христова – це не є лише книга, що написана чорнилом на папері, а це є та велична, безмежна книга нового життя, яку почав писати Христос, своїми величними ділами, своїми стражданнями, своєю кров'ю, писати на серцях людських, на житті народів, та книга, яка й після Нього продовжується писанням, працею і стражданнями апостолів, мучеників, св. Отців, життям, працею всієї Церкви, цілих держав і народів. Ця книга Христової Євангелії й зараз пишеться і кров'ю та сльозами тих, що страждають, і піснями хвали тих, що перемагають, ... всі люди беруть участь у написанні цієї книги і будуть писати до кінця світу... Та своїми подіями вона сягає далеко за межі світу, сягає в безмежні простори неба й вічності...» [4, с. 418].*

Висновки дослідження й перспективи.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що елітарна мовна особистість Митрополита Василя Липківського – явище унікальне в українському духовному просторі. Формована та вияскравлена в надзвичайно складних історичних умовах відродження Української Церкви й зародження Незалежної України, вона оприявнює потужні різноманітні спроможності української мови як міцного підмурівка буття українського народу. З-поміж усіх стилістично вмотивованих значеннево виразних і різноманітних за морфологічним вираженням мовних засобів, якими послуговується священнослужитель, формуючи благодатне тло для сприймання Слова, функційно найокресленіше постають перифрази, символи, лексичні антоніми, епітети, метафори, стилістичні фігури. Подвижницька праця Отця-Митрополита, спрямована на українізування Церкви в нашій Державі, реставрацію її національно-духовного осердя, у нових умовах правдивої незалежності має стати взірцем безкорисливого служіння Богові й Русі-Україні.

Перспективними є дослідження мовних особливостей проповідей Василя Липківського у вимірах лінгвопрагматики, психолінгвістики та еколінгвістики.

Список літератури:

1. Антонович Володимир Погляди українофілів. *Ізборник*. URL: <http://litopys.org.ua/anton/ant07.htm> (дата звернення: 10.05.2020).
2. Дочинець Мирослав Світильник слова. Книга життя. Життя книги. Мукачеве : Карпатська вежа, 2017. 207 с.
3. Іваничук Роман Манускрипт з вулиці Руської. URL: <http://books.google.com.ua> (дата звернення: 11.05.2020).
4. Липківський Василь Проповіді на неділі й свята. Слово Христове до українського народу. США, 1988. 609 с.
5. Липківський Костянтин Василь Липківський присутній духом і зараз, у сучасній незалежній Україні. *Газета «День»*. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/1919-y-i-sto-rokiv-po-tomu> (дата звернення: 10.05.2020).
6. Липківський Костянтин Спадщина Митрополита Василя Липківського є невмирущою. *Газета «День»*. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/ruyina-vidiyshla-narod-zhyve> (дата звернення: 10.05.2020).
7. Преловська І. Історія Української Православної Церкви. 1686–2000 рр. Київ, 2010. 443 с.
8. Селігей Пилип Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ, 2012. 118 с.
9. Сюндюков Ігор. До 150-річчя від дня народження митрополита Василя Липківського. *Газета «День»*. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/volodimir-vernadskij-pro-tragediyu-krimu-1920-roku.html> (дата звернення: 10.05.2020).
10. Шевченко Тарас Розрита могила. *Зібрання творів : У 6 т.* Київ, 2003. Т. 1 : Поезія 1837–1847. С. 252–253.

References:

1. Antonovych Volodymyr Poglyady ukrainofiliv [Views of Ukrainophiles]. Izborynyk [Collection]. Available at: <http://litopys.org.ua/anton/ant07.htm>
2. Dochynets Myroslav (2017). Svitylnyk slova. Knyga zhyttya. Zhyttya knygy [Lamp of the word. The book of life. The life of the book]. Mukacheve: Carpathian Tower, 207 p.
3. Ivanychuk Roman Manuskrjpt z vulyci Ruskoyi [Manuscript from Ruska Street]. Available at: <http://books.google.com>
4. Lypkivsky Vasyl (1988). Propovidi na nedili j svyata. Slovo Xrystove do ukrayinskogo narodu [Sermons on Sundays and holidays. The Word of Christ to the Ukrainian people]. USA, 609 p.
5. Lypkivsky Konstantin Vasyl Lypkivskij prysutnij duxom i zaraz, u suchasnij nezalezhnij Ukrayini [Vasyl Lypkivsky is present in spirit even now, in modern independent Ukraine]. Gazeta «Den» [«The Day» newspaper]. Available at: <https://m.day.kyiv.ua/en/article/poshta-dnya/1919-y-i-sto-rokiv-po-tomu>
6. Lypkivskiy Konstantin Spadshhy na Mytropolyta Vasylya Lypkivskogo ye nevmyrushhoyu [The heritage of Metropolitan Vasyl Lypkivskiy is immortal]. Gazeta «Den» [«The Day» newspaper]. Available at: <https://m.day.kyiv.ua/en/article/istoriya-i-ya/ruyina-vidiyshla-narod-zhyve>
7. Prelovska I. (2010). Istoriya Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Cerkvy 1686–2000 rr. [History of the Ukrainian Orthodox Church 1686–2000]. Kyiv, 443 p.
8. Seligey Philip (2012). Movna svidomist: struktura, typologiya, vixovannya [Linguistic consciousness: structure, typology, education]. K., 118 p.
9. Syundyukov Igor. Do 150-richchya vid dnya narodzhennya mytropolyta Vasylya Lypkivskogo [To the 150th anniversary of the birth of Metropolitan Vasyl Lypkivsky]. Gazeta «Den» [«The Day» newspaper]. Available at: <http://incognita.day.kyiv.ua/volodimir-vernadskij-pro-tragediyu-krimu-1920-roku.html>
10. Shevchenko Taras (2003). Rozryta mogyla [Excavated grave]. Zibrannya tvoriv [Collection of works] : In 6 vols. K., Vol. 1 : Poetry 1837–1847. Pp. 252–253.